

ОФАНЗИВНОСТ ПОЛИТИЧКЕ И ВОЈНЕ СТРАТЕГИЈЕ НОР-а

Политичка и војна стратегија битно утичу на ток и исход сваког рата. Тако је било и у случају Народноослободилачког рата (1941–1945).

Историјска наука, заједно са политичком и војном теоријом, поуздано је утврдила да је политичка и војна стратегија НОР-а била изразито офанзивна. Заправо, офанзивност је била њихов есенцијални израз. Била је лимитирајући фактор развоја облика отпора у борби против окупатора и његових сарадника. Јављала се у функцији максималног развијања борбених потенцијала народа.

I

Једна од главних особености југословенског НОР-а јесте да њега нијесу покренуле и водиле снаге легитимне државе, већ су га предводиле и организовале нове друштвене снаге – и то против воље дотадашњег владајућег слоја.

Југославију су све вријеме раздирале оштре националне, економске, социјалне и политичке супротности, које су се испољавале у непрекидној друштвеној кризи. Десетодневни априлски рат 1941. године, у којем су југословенска држава и војска доживјеле потпун слом, показао је да је државни врх био неспособан да организује ефикасну одбрану земље, а да је више војне кругове био обуео капитулантски дух. Краљ, влада и вође већих политичких странака избјегли су из земље у паничном страху, и не помишљајући да би у земљи требало наставити борбу против окупатора. Бивало је све извјесније да је државни и друштвени поредак дотрајао.

Од првог дана окупације грађанске снаге су се поцијепале. Знатан дио ставио се отворено у службу окупатора. Највећи дио, преплашен и обезглављен, био је антиокупаторски расположен, али је био против оружаног устанка, видјевши у њему опасност за своје владајуће позиције.

Умјесто разједињене и растројене буржоазије на сцену су ступале нове друштвене снаге, које су већ биле стасале и очврсле. Оне су уочи Другог свјетског рата биле сврстане у револуционарно-демократски покрет, који се конституисао на платформи КПЈ за одбрану земље и за њену демократизацију. То је била најодлучнија антифашистичка снага у држави. Језгро и ударна снага покрета била је омладина. Покрет је имао

изразито југословенски карактер и био је политички веома активан и офанзиван. Окупацијом Југославије, овај историјски субјект располагао је снажном политичком вољом да се рат против фашистичких освајача води до коначне побједе. Борба против окупатора нудила је широк простор за историјску и политичку афирмацију ових снага.

КПЈ је била предводник, језгро и главна кохезиона снага покрета. Она је у вријеме окупације земље имала читав низ крупних предности над свим осталим политичким снагама:

- била је једина антиокупаторска снага у земљи која је (организационо) надживјела априлски пораз и која је наставила да дјелује на цијелом југословенском простору;

- располагала је моралним капиталом борца за народна права и за националну равноправност;

- једина се од политичких снага у земљи чврсто ослањала на СССР;

- била је једина политичка странка која је изучавала ослободилачке и револуционарне ратове савремене епохе;

- имала је веома чврсту и дисциплиновану организацију, са високим степеном јединства мисли и акције, па је могла да ефикасно остварује своју политику и стратегију.

КПЈ је имала снаге да се сучели са историјским изазовом, свјесна големог ризика и своје одговорности.

II

Полазећи од ослободилачког карактера Другог свјетског рата, процијењујући битне елементе војнополитичке ситуације у земљи – вођство КПЈ је 4. јула 1941. у Београду донијело одлуку о отпочињању оружане борбе против окупатора. Ратни циљ је јасно дефинисан: ослободити земљу сопственим снагама,¹ у савезу са антифашистичком коалицијом, уз истовремено успостављање праведнијег друштвеног поретка. Симбиоза националноослободилачких и социјалних циљева борбе нудила је могућност да Југославија исплива из дубоке историјске и друштвене кризе у коју је била запала.

Ратни циљ је био радикалан и максималистички, посебно кад се има у виду да је постојећа ситуација била веома сложена, неповољна, па и неизвјесна. Поставља се питање, на основу којих елемената стратегијске процјене је вођство КПЈ одредило овакав циљ рата, који је у оно вријеме за многе изгледао нереалан.

¹ У прогласу ЦК КПЈ од 25. јула речено је: „Народи Југославије... знајте да ваше ослобођење може и мора бити извојевано вашим сопственим снагама.“ (*Зборник НОР*, т. I, књ. 2, 23.)

1. У темељима филозофских погледа КПЈ о ослободилачкој и револуционарној борби било је укоријењено сазнање и увјерење да је мали народ кадар да побједи освајача ако је спреман и одлучан да се бори.

2. Сматрано је да се биолошки опстанак (угрожених) југословенских народа под фашистичком окупацијом не може одбранити покорношћу него одлучним отпором, свим средствима, до коначне побједи над окупатором и његовим слугама. При томе се имало у виду да се побједа мора скупо платити.²

3. Оцијењено је да су међународни услови за вођење НОР-а повољни. Вјеровало се у снагу и побједу антифашистичке коалиције. Ступање СССР-а у рат дочекано је са усхићењем, као вјесник брзе побједи над фашистичким силама. Сматрано је да је Народноослободилачки покрет (НОП) добио у њему сигурног савезника и гаранта извојеваних циљева борбе.

4. Вјеровало се да ће платформу ослободилачке борбе подржати патриотске снаге свих југословенских народа, а нарочито Срби и Црногорци.

5. Било је извјесно да ће укључивање социјалне компоненте у ратне циљеве проширити мобилизацијску основицу покрета и повећати активност, офанзивност и истрајност маса у борби.

6. Са сигурношћу се очекивало да ће политичка платформа НОП-а у остваривању нове Југославије као заједнице равноправних народа здружити све њих у борби против окупатора.³

7. У редовима предводника и организатора Народноослободилачке борбе (НОБ) владало је самопоуздање највишег степена. Чврсто се вјеровало да ће прве оружане акције партизанских одреда разбуктати борбене потенцијале народа.

Ратни циљ НОП-а био је истовремено и узрочник и главни подстицај офанзивности његове политичке и војне стратегије. Јасноћа циљева била је моторна снага која је цијели покрет усмјеравала ка побједи.⁴

III

За остварење ратних циљева било је нужно удружити народне снаге у јединствен фронт борбе против окупатора и његових слугу. Ширина

² То се дешавало у многим ослободилачким ратовима и бунама у прошлости наших народа.

³ „Потпуно ослобођење сваког народа посебице не би се могло постићи, ако он не би сада већ узео пушку у руку, и пошао у борбу за заједничку побједу свих народа Југославије над свим непријатељима народа. (Ј. Б. Тито, *Национално ишћање у Југославији у свјетлости НОБ-е: Говори и чланци*, I, Напријед, Загреб 1959, 131.)

⁴ Сасвим је друкчији ефекат произвела „стратегија чекања“ четничког покрета Драже Михаиловића: својом нејасноћом и колебљивошћу у ставу према окупатору цио покрет је водила у пасивност и дефетизам.

платформе НОП-а о окупљању свих родољубивих грађана у борби против окупатора нудила је могућност за остварење тог задатка. Али, на том путу испријечиле су се веома крупне препреке: бројни квислинзи, најбројнији у Европи, имали су утицаја на знатан дио становништва; циљевима и политици НОП-а супротставио се и четнички покрет Драже Михаиловића, који је имао широко упориште у српском и црногорском народу.

Руководећа снага устанка је креативно, политички умјешно и упорно изграђивала НОП као јединствену општенародну борбену патриотску организацију. Народноослободилачки одбори и оружане снаге су биле главне институције покрета, а њихову политичку основицу чиниле су масовне антифашистичке организације омладине и жена.

Судбина НОР-а зависила је највећим дијелом од тога да ли ће га омладина Југославије прихватити као властито дјело. Циљеви рата отварали су историјске перспективе младим нараштајима. Стога је вођство НОП-а настојало да се чврсто ослони на снагу, полет и ударност младости, да омладину учини одговорном за побједу народне борбе и да јој омогући да се аутентично изрази. Тај стратегијски курс успјешно је остварио СКОЈ, који је стао на чело антифашистичке омладине и успио да створи масовну и јединствену антифашистичку омладинску организацију (УСАОЈ). На свом првом конгресу (27–29. децембра 1942. у Бихаћу) УСАОЈ је бројао око 100 хиљада чланова, а на II конгресу (2–4. маја 1944. у Дрвару) око 500 хиљада. Крајем рата близу 3/4 бораца НОВ (ЈА) били су омладинци и омладинке.

Остваривање циљева НОР-а у многоме је зависило од учешћа жена у борби. Вођство НОП-а је настојало да широким политичко-пропагандним и организационим захватом што више активира жене у борбу против окупатора и квислинга – и на фронту и у позадини – стварајући им могућност да у тој борби ријеше питање друштвене равноправности жена. Остварујући те задатке, Антифашистички фронт жена (АФЖ) постао је моћна и незамјенљива снага општенародног рата. Први пут у историји југословенских народа жене су масовно учествовале у оружаном борби: у војним јединицама борило се око 100.000 жена, од којих је било око 2.000 официра; у борбама је погинуло око 25.000 жена, а око 45.000 је рањено.

Све четири структуре НОП-а успоставиле су тијесно јединство и најужу сарадњу у борби за заједничке циљеве. Покрет је непрекидно растао и јачао – уз успоне и падове у првој половини рата – па је крајем рата обухватио већину народа: око 50% учесника покрета било је у војсци; близу 40% у политичким и теренским организацијама; а 10% су активно дјеловали у затворима, концентрационим и заробљеничким логорима.⁵ У свим органским дјеловима (структурама) НОП-а интензивно је пулсирала политичка, просвјетна и културна дјелатност (усмје-

⁵ Владо Стругар, *Југославија 1941–1945*, Београд 1969, 357.

рена и офанзивна пропаганда), које су развијале друштвену свијест и моралну снагу. Већину учесника НОП-а захватио је борбени занос и спремност на жртвовање за виши циљ. Успјеси оружаних снага на бојном пољу доприносили су јачању моралне снаге цијелог НОП-а.⁶

Јединство народних снага знатно је ослабљено расколом и оружаним сукобом партизанског и четничког покрета. Данас се све чешће поставља питање да ли је до тог сукоба морало доћи.

Иако је о овом суровом сукобу објављено много текстова, извјесно је да нијесу свестрано, исцрпно и изнијансирано разјашњени његови узроци и чиниоци. Историјска наука имаће још доста посла да разјасни питања:

- У којој су мјери на настанак сукоба утицали објективни токови и процеси који су 1941. године произвели дубоку кризу у Југославији?
- Колику и какву улогу је имао идеолошки фактор?
- Колико је субјективни фактор, унутрашњи и међународни, допринио настанку и распламсавању сукоба?
- Какву је улогу у свему томе одиграо „балкански менталитет“?

IV

Главни и најпречи задатак НОП-а био је да створи што моћнију оружану силу. Све снаге покрета биле су усмјерене на извршење тог задатка. Полазна платформа за стварање оружаних снага је била схватање да је народ главни извор њихове моћи. Постепеним јачањем НОП-а нарастала је и њихова бројност: 1941. године око 80.000 бораца, крајем 1943. око 300.000, крајем 1944. преко 600.000 а крајем рата око 800.000. Чврсто се ослањајући на борбене потенцијале народа, НОП је извео чудесни историјски подвиг стварајући у окупираној земљи моћну војску од скоро голоруког народа.

За ефикасно вођење борбе против окупатора и бројних квислинга, у веома неповољним почетним условима, ваљало је пронаћи адекватан облик рата. Усвојена је концепција вођења народног рата у окупираној земљи. То је била концепција борбе народа свим снагама и средствима, рата који је вођен у нераздвојном јединству оружане и политичке борбе, у којем су оружана дејства допуњавана разноврсним облицима отпора народа – рата у којему је народ био организован као „ратни логор“.

Војна стратегија се нашла пред изузетно сложеним задатком: како поразити бројне и надмоћне снаге окупатора и квислинга; како умањити почетна преимућства непријатеља и увећати властите предности. Дефанзивна стратегија и ситне герилске акције нијесу могле да остваре такав циљ. То се могло постићи само офанзивном употребом сопствене војне

⁶ Из првих извјештаја енглеске војне мисије при Врховном штабу (јесен 1943) види се да су Енглеze импресионаирали снага и организованост НОП-а.

силе. Стога је одлучено да се на читавом југословенском простору поведу масовне оружане акције, на принципима партизанског рата, које ће развлачити и изнуравати противника – све до момента док сопствене снаге буду толико нарасле да могу општом стратегијском офанзивом коначно поразити окупатора и квислинге.

Да би се задобила почетна стратегијска иницијатива, руководство НОБ-е је одлучно инсистирало да „партизански одреди морају неуморно развијати отпор народа дижући народне устанке и стављајући се на чело тих устанака као борбено језгро“.⁷ Масовни оружани устанци постигли су стратегијско изненађење, подизали су народу самопоуздање и били су извор стварања ослободилачке војске. Њихов резултат биле су и простране слободне територије на којима су се оснивале и учвршћивале све структуре НОП-а.

Офанзивну војну стратегију морала је да омогући и прати војна организација. У почетку она је била саздана на принципу територијалне организације милицијског типа – са партизанским одредима као главним формацијским саставом. То је био најприкладнији облик војног организовања за почетак оружане борбе. Међутим, окупатор је брзом концентрацијом надмоћнијих снага успијевао да савлада поједина устаничка жаришта. Испоставило се да партизански одреди нијесу могли да се супротставе таквој стратегији непријатеља, услед чега је НОП запао у дубоку кризу. Да би се преузела стратегијска иницијатива и да би устанак прерастао у општенародни рат – извршена је корјенита трансформација војне организације. Створена је регуларна (оперативна) војска, која је постала главно језгро оружаних снага а партизански одреди добили су помоћну улогу. Тај процес је отпочео децембра 1941. стварањем Прве пролетерске бригаде; новембра 1942. НОВ Југославије имала је 28 бригада сврстаних у 8 дивизија, крајем 1943. године 99 бригада и 27 дивизија, а крајем рата 242 бригада и 59 дивизија.

Регуларне јединице су имале велику ударну и маневарску моћ. Створена је снага која је била спремна да ратује свуда где је то било потребно, преносећи тежиште устанка с краја на крај земље. Крајем рата, да би се успјешно извеле завршне операције за ослобођење земље, извршена је нова реорганизација војске: формиране су армије и бројне нове видовске и родовске јединице.

Успјешан пробој медијског ембарга извршила је, стицајем околности, конференција родољуба Црне Горе, Боке и Санцака, одржана је 16. јуна 1942. на Тјентишту (долина Сутјеске).⁸ Конференција је разобличила и осудила отворену сарадњу четника са окупатором, а њену Резолуцију потписале су 74 угледне личности од којих су двије трећине били при-

⁷ *Билтен Главної штаба НО партизанских одреда Југославије*, бр. 1, 10. август 1941. – „Зборник НОР“, т. II, 12.

⁸ *Зборник НОР*, т. III, књ. 4, док. 139 и 141.

падници грађанских политичких странака. Резолуцију је Врховни штаб упутио радио-станици „Слободна Југославија“, која је емитовала њен текст 6. и 7. јула. Ускоро, вијести о сарадњи четника са окупатором и о њиховој националној издаји почели су да доносе листови комунистичких партија Европе и Америке, као и напредни листови наших исељеника у свијету. Престала је шутња у свијету о борбама партизанског покрета у Југославији, стало се на пут једној великој пропагандној превари и мит о Дражи Михаиловићу почео је да се руши.

Народноослободилачка војска почетком 1943. однијела је велику побједу над удруженим снагама окупатора, усташа и четника (четврта непријатељска офанзива). Уочавајући да је НОВЈ главна снага отпора у земљи, а припремајући се за искрцавање у Италију – западни савезници су упутили 27. маја своју Војну мисију при Врховном штабу. То је за НОП била велика афирмација у земљи и у иностранству. Био је то знак да је Велика Британија почела да мијења своју политику у Југославији.

Нове и крупне побједи НОВЈ приликом капитулације Италије још више су учврстиле међународни углед и положај НОП-а. Разоружано је 10 италијанских дивизија, а једна је привољена да се придружи НОВЈ.⁹ НОП је манифестовао своју моћ сазивањем II засиједања АВНОЈ-а, које је изабрало Национални комитет као привремену владу.

Прагматички прихватајући стварни однос снага у Југославији, а уочавајући да је НОП једина снага која може обновити државу, Савезници су на Техеранској конференцији (28. 11–1. 12. 1943) признали НОВЈ за савезничку војску и одлучили су да јој се појача помоћ. Образлажући ове ставове, Черчил је у британском парламенту 22. фебруара 1944. изјавио: „Партизани маршала Тита су једина снага која се у Југославији и сада бори против Немаца... Ове снаге сада везују ништа мање до 13 њемачких дивизија од укупно 20 колико их се налази на Балкану.“¹⁰

У таквим условима руководство НОП-а је подузело мјере да се покрене политичко-пропагандна офанзива у иностранству. Својим пропагандним органима одредило је задатке: да појачају упознавање иностранства са збивањима у Југославији и са успјесима НОП-а; да ослабе и разбију позиције избјегличке владе и њених присташа у иностранству; да ангажују јавно мњење савезничких земаља да врши притисак на своје владе да признају нову Југославију.¹¹ Истовремено, 5. новембра 1943. формиран је Танјуг, са првенственим задатком да домаћу и страну јавност обавјештава о догађајима у Југославији: стање на југословенским фронтovima; преношење саопштења, директива и заповјести Врховног штаба, као и саопштења АВНОЈ-а и Националног комитета. Танјуг је емитовао и вјести за иностранство, на руском и енглеском језику. У циљу дубљег

⁹ У то вријеме четничке снаге нијесу разоружале ниједну већу италијанску јединицу.

¹⁰ Тада се са англоамеричким снагама на италијанском фронту борило 9 њемачких дивизија.

¹¹ Владимир Дедијер, *Дневник 1941–1945*, четврто издање, Ријека 1981, 184 и 185.

разјашњавања циљева и путева НОБ-е, марта 1944. почео је да излази часопис „НОВА ЈУГОСЛАВИЈА“, у којем су се оглашавале водеће личности покрета. Ове и друге мјере уродиле су плодом: штампа и радио савезничких земаља били су препуни вијести о НОП-у и његовим оружаним снагама, изражавајући дивљење и похвалу борби југословенских народа. Свјетска антифашистичка јавност је пружила снажну подршку стварању нове Југославије, а НОП је задобио и официјелно признање међународног легитимитета.

Нарасле политичке и војне снаге НОП-а средином 1944. године омогућиле су да маршал Тито смјело уђе у непосредну политичку „игру“ са Черчиллом, који је својом политиком „компромиса“ хтио да побједу извуче из руку НОП-а и да је додијели монархији и њеној влади. Проникнувши у те намјере, чврсто стојећи на одлукама Другог засједања АВНОЈ-а, попуштајући тамо где се могло и требало попустити – Тито је, уз снажну подршку СССР-а, очувао плодове НОБ-е.

Цјелокупна пракса НОР-а показала је да је тај рат вођен у јединству и пуном складу политичке и војне стратегије, уз примат политике над пушком. Њихово јединство је било моторна снага која је цио ослободилачки и револуционарни покрет усмјеравала ка остварењу ратног циља. Таквом јединству, у ратном времену, ишла је у прилог чињеница да су у Титовој личности биле концентрисане све три најважније функције: вођа КПЈ и државе, као и врховни командант оружаних снага.

MILJKA STANIŠIĆ

THE OFFENSIVE POLICY AND MILITARY STRATEGY OF THE WAR OF NATIONAL LIBERATION

Summary

The strategy of the War of National Liberation in Yugoslavia, 1941–1945, was offensive in nature. This enabled the initial partisan actions to develop soon into national war in the occupied country. The offensiveness of the political and military strategy had a significant meaning in the complex struggle for the international acknowledgement of the new Yugoslavia, as well. Throughout the war there was a unity and harmony of the political and military component. The essential contribution to this was provided by the fact that all of the three most important functions were concentrated in Tito's hands: the leader of the League of Communists of Yugoslavia; the supreme commander of the Army and the chief of the new state. The offensive strategy had given the opportunity to the war goals to be realized and in this way it proved itself in practice.